

Janusz Mariański

"Zur Pastoralsoziologie des Kirchgangs. Eine Trenduntersuchung", Lothar Schneider, Opladen 1980 : [recenzja]

Collectanea Theologica 52/3, 197-199

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Lothar SCHNEIDER, *Zur Pastoralsoziologie des Kirchgangs. Eine Trenduntersuchung*, Opladen 1980, Leske Verlag + Budrich GmbH, s. 175.

W serii *Forschungstexte Sozialwissenschaften* jako tom trzeci ukazała się książka L. Schneidera, będąca kontynuacją wydanej wcześniej pozycji noszącej tytuł *Theologische Reflexionen zu Strukturuntersuchungen von Kirchgängergemeinde* (München-Paderborn-Wien 1978). Obydwie książki nawiązują do badań socjologicznych przeprowadzonych w latach 1970—1972 w mieście przemysłowym Leverkusen (w pobliżu Kolonii) w Republice Federalnej Niemiec. W opracowaniu drugim zostało ukazane zagadnienie, jak przy pomocy metod empiryczno-socjologicznych można badać „sukces pastoralny” w parafiach katolickich (*der pastorale Erfolg*).

Celem wypracowania socjologicznie i teologicznie ważnej koncepcji dla analizy grup kościelnych w perspektywie „sukcesu pastoralnego” autor odwołuje się do ustaleń K. Lewina na temat głównych wymiarów (dynamicznych) grupy i grupowo zorientowanych zachowań jednostek. Dwa główne terminy: „spójność” (*Kohäsion*) i „dynamika” (*Dynamik*) określają wewnątrzgrupowe procesy. Termin dynamika jako lepiej oddający niezależne momenty w procesach grupotwórczych zastępuje Lewinowski termin „lokomocja”. Wyjaśnienia „kohezji” i dynamiki są podawane za autorami podręczników psychosocjologicznych (w języku angielskim). Pierwszy termin nawiązuje do teologicznego pojęcia *communio*, *communio sanctorum*, „spoistość grupy”, zaś wymiar dynamiczny grup kościelnych dobrze wyrażają takie pojęcia i obrazy, jak „sól ziemi”, „kwas chlebowy”, *ecclesia semper reformanda, in statu viatoris* i inne teologiczne ekwiwalenty.

„Kohezja” i dynamika, pojęte jako cechy grupowe a nie cechy indywidualne jednostek, zostały zoperacjonalizowane przez kilka pytań kwestionariusza badawczego. „Kohezję” mierzono indagując respondentów o motywy wyboru kościoła (długość drogi do kościoła czy przeżycie wspólnoty w tym kościele), przeżycie wspólnoty w kościele parafialnym, znajomość z nazwiska uczestników Mszy św. niedzielnej (liczba osób) i samoocenę więzi z parafią. Operacjonalizacja pojęcia „dynamika” opierała się o takie kwestie, jak ogólna ocena zmian i reform kościelnych w ostatnich latach, dostrzegalność zmian na płaszczyźnie parafialnej, dezyderaty odnoszące się do zmian w przyszłości, ocena pracy rad parafialnych i powody wyboru określonej Mszy św. (kazanie albo godzina odprawiania Mszy św.). Należy od razu zaznaczyć, że przeprowadzona operacjonalizacja budzi spore zastrzeżenia. Dotyczy to zarówno liczby, jak i charakteru wskaźników. Ogólnikowe sformułowanie „zmiana” (*Bewegung*) i „niepokoje” (*Unruhe*) mogły być rozumiane bardzo rozmaicie przez respondentów. Autor zasugerował się kwestionariuszem ankiety synodalnej z początków lat siedemdziesiątych (G. Schmidtchen). Zbieżność uzyskanych wyników w obydwu badaniach nie usuwa podniesionych wyżej wątpliwości i zastrzeżeń.

Trzecie pojęcie z wiódących koncepcji tego studium dotyczy „sukcesu duszpasterskiego”. Był on mierzony w parafiach traktowanych jako grupy społeczne. W socjologicznym znaczeniu parafia jako grupa pokrywa się w sensie najszerszym z kręgiem katolików praktykujących regularnie. Zwłaszcza uczestnictwo we Mszy św. jest wypróbowanym środkiem pomiaru identyfikacji katolików z Kościołem. W związku z tym w latach 1970—1972 dokonano dwukrotnych obliczeń frekwencji niedzielnej w 16 parafiach

w Leverkusen (łącznie z ludnością chorwacką i włoską) celem ustalenia wzrostu lub spadku uczestnictwa niedzielnego (analiza trendu) i w konsekwencji pomiaru „osiągnięć duszpasterskich” w parafiach. Dla ściślejszego wyprofilowania relatywnego wzrostu lub spadku odróżniano w obliczeniach parafian jako stałych uczestników Mszy św. w danym kościele (*Stammgemeinde*) i nieparafian, stale „dochodzących” (*Stammehinpendler*). Każdą parafię — według przyjętych założeń — można usytuować na skali kontinuum „zyski — straty” w zakresie frekwencji niedzielnej.

„Sukces pastoralny” jest współokreślany przez dwie zmienne: „kohezję” i dynamikę. Ten psychospołeczny konstrukt odnoszący się do małych grup (od 2 do 24 osób) zostaje przystosowany do grup wielkich. W ramach dużych grup próbuje się ustalić, która z tych dwóch dymensji wpływa bardziej na życie parafialne i jaki charakter — negatywny lub pozytywny — ma ewentualna korelacja analizowanych zmiennych. „Kohezja i dynamika” tworzą zmienne niezależne, „sukces pastoralny” jest zmienną zależną. Główna hipoteza robocza sformułowana przez L. Schneidera brzmi następująco: pozytywny wpływ zmiennej „dynamika” na „sukces” jest większy niż wpływ zmiennej „kohezja”; i dalej, im wyższa jest dynamika parafii, tym większy jest „sukces”, im niższa jest dynamika w parafii, tym niższy jest „sukces” (s. 15). Tak sformułowana hipoteza sugeruje, że w pracy będzie mówić się więcej o dynamice niż o „kohezji”. Uczestnictwo katolików z Leverkusen we Mszy św. niedzielnej zostało ujęte w formie statystyk kościelnych, postawy zaś zostały rozpoznane poprzez badania empiryczne w przeciętną niedzielę jesienną. Respondenci wypełniali przygotowany kwestionariusz przez przedarcie kartek w miejscach dotyczących ich osobiście.

Recenzowana praca jest w głównej mierze swoistym metodologicznym i statystycznym raportem oraz relacją z przeprowadzonych badań. Składa się z części opisowej (s. 12—84), działu tabelarycznego (s. 85—158), wykazu literatury (s. 159—161), kwestionariuszy badawczych (s. 162—173) i indeksu osób (s. 174—175). Podtytuł pracy — „Badanie trendów” — wskazuje na ograniczenie się do interpretacji dwóch pomiarów frekwencji niedzielnej i wpływu na nią dwóch zmiennych niezależnych. Wiele uwagi poświęca się problemom metodologicznym i statystycznym. Czytelnicy, a zwłaszcza krytycy, mogą stopniowo, krok za krokiem śledzić tok rozumowania badacza.

Pomijając szczegółową prezentację uzyskanych rezultatów, skupimy uwagę jedynie na najogólniejszych konstatacjach. Spośród 16 badanych parafii w 9 nastąpił w latach 1970—1972 spadek frekwencji niedzielnej, w 7 zaś wzrost. Między „sukcesem pastoralnym” a dynamiką parafii istnieje ścisły pozytywny związek. Współczynnik korelacji prostej i częściowej wynosił $r = .87$. W odniesieniu do zmiennej niezależnej „kohezja” i zmiennej zależnej „sukces pastoralny” współczynnik korelacji prostej kształtował się na poziomie $r = .22$, korelacji częściowej zaś $r = .14$ (s. 74). Był więc niewspółmiernie niższy. Konstatacja ta jest szczególnie zaskakująca na tle przeprowadzonych uprzednio wśród księży i diakonów zatrudnionych w duszpasterstwie w Leverkusen badań dotyczących oceny wagi „kohezji” i dynamiki. W odniesieniu do pierwszej badani wykazywali tendencję do przeceniania jej znaczenia, zaś w stosunku do drugiej — tendencję do niedocenia.

Założone we wstępie pracy hipotezy robocze zostały w pełni zweryfikowane. Z socjologicznego punktu widzenia oznacza to, że wszystkie parafie, a zwłaszcza te, które nie odnotowały u siebie trendu osiągnięć, powinny położyć w przyszłości większy nacisk na dynamikę. Są to już pastoralno-praktyczne konsekwencje przeprowadzonych badań, zbieżne z tezą G. Schmidtchen a opartą na innych badaniach empirycznych („Czy z religijności dziecięcej ukształtuje się trwała religijna biografia, zależy to od żywotności i atrakcyjności życia wspólnotowego” — G. Schmidtchen, *Was den Deutschen heilig ist*, München 1979, 30).

Recenzowana praca w sposób niezwykle drobiazgowy i dokładny ukazuje drogi weryfikacji przyjętej hipotezy badawczej. Posługując się różnego rodzaju testami statystycznymi (chi-kwadrat, współczynnik kontyngencyjności, metoda analizy Cramera), wykresami liniowymi i kolumnowymi (histogramy), autor wprowadza czytelnika w skomplikowany gąszcz problemów metodologiczno-statystycznych. Postawiony problem został rozwiązany prawidłowo, natomiast konkluzje socjologiczno-pastoralne są tak ubogie, że nie upoważniają do nazwania całego studium *Zur Pastoralsoziologie des Kirchengangs*. Można znaleźć w tekście wiele materiału faktograficznego, statystyczno-metodologicznego, nieco uogólnień i interesujących spostrzeżeń, ale niewiele jest tam wniosków świadczących o ujęciu pastoralno-socjologicznym. Również podtytuł dzieła wzbudza pewne wątpliwości. Czy można bowiem mówić w sposób odpowiedzialny o „trendzie” częstotliwości uczestnictwa we Mszy św. niedzielnej w oparciu o dwa przeliczenia frekwencji w okresie trzech lat? Po prostu zmiany na płaszczyźnie religijnej wymagają dłuższego czasu.

Należy zgodzić się z Schneiderem, że następne badania powinny być przeprowadzone w oparciu o szerszą operacjonalizację obydwu podstawowych dymensji: „kohezji” i dynamiki. Tego typu badania reprezentatywne zrealizowane w licznych środowiskach społecznych i w różnych krajach dadzą szansę porównań międzykulturowych. Od strony metodologiczno-statystycznej recenzowana książka będzie stanowił niezwykle użyteczną pomoc jako wzór. Stanowi ona odejście od czysto socjograficznych badań empirycznych z lat sześćdziesiątych w kierunku ukazania układu odniesienia dla zachowań kościelno-religijnych w formie instytucjonalnego kontekstu parafialnego. Jest wreszcie przykładem i zachętą dla dalszej kontynuacji współpracy nauk społecznych i teologicznych w zakresie wyjaśniania działalności Kościoła w świecie współczesnym.

ks. Janusz Mariański, Płock-Lublin

JOSÉ GUERRA CAMPOS, *Lecciones sobre ateísmo contemporáneo*, Madrid 1978, Ediciones Fe Católica, s. 185.

Zagadnienia związane z istotą zjawiska religijnego należą niewątpliwie do zagadnień wiecznotrwałych, żywo dyskutowanych w każdej epoce, w każdym środowisku, przez osoby o różnym stopniu wykształcenia. Nic więc dziwnego, że na półkach księgarskich pojawiają się stale nowe opracowania im poświęcone. Dają się wśród nich wyróżnić dwa rodzaje będące wynikiem dwu różnych spojrzeń, nazwiemy je, odpowiednio, pozytywnym oraz negatywnym, na zjawisko religijne. Spojrzenia te są prostą konsekwencją zajmowania jednej z dwu zasadniczych postaw w odniesieniu do religii: postawy *pro*, bądź postawy *contra*. Ta ostatnia bywa określona jako postawa ateistyczna. Charakterystyce tej właśnie postawy poświęcona jest recenzowana książka. Chodzi w niej o prezentację ateizmu współczesnego, a więc takiego, z jakim dziś mamy do czynienia. Autor nie zajmuje się historią problemu, jego uwaga skupia się na współczesnym zjawisku ateizmu. Patrzy nań oczyma ostatniego soboru, a więc zdaje sobie sprawę z tego, że „w przeciwieństwie do dawnych czasów odrzucanie Boga czy religii lub odciąganie od nich nie jest już czymś niezwykłym i wyjątkowym; dziś bowiem przedstawia się to nierzadko jako coś czego wymaga postępowanie naukowe lub jakiś nowy humanizm” (KDK 7), nadto, iż „ateizm należy zaliczyć do najpoważniejszych spraw doby obecnej i poddać go staranniejszym badaniom” (KDK 19), a także, iż „wrazem z ateizmem oznacza się zjawiska różniące się bardzo między sobą” (KDK 20).

Ideowo rzecz ujmując praca składa się z dwu części. Pierwsza zawiera wykład różnych postaci ateizmu współczesnego oraz jego przyczyn, druga —